

Tilburg University

Vijf keer Vrouwe Justitia (Verkorte weergave van De la 'justice vengeresse' à la 'justice instrument d'oppression'. In: Les forces cachées de la justice: La crise de la justice pénale, Philip Robert et Claude Faugeron, Paris, Le Centurion, 1980, p. 129-140)

Fijnaut, C.J.C.F.

Published in:

Justitiële verkenningen: Documentatieblad van het Ministerie van Justitie

Publication date:

1985

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Fijnaut, C. J. C. F. (1985). Vijf keer Vrouwe Justitia (Verkorte weergave van De la 'justice vengeresse' à la 'justice instrument d'oppression'. In: Les forces cachées de la justice: La crise de la justice pénale, Philip Robert et Claude Faugeron, Paris, Le Centurion, 1980, p. 129-140). *Justitiële verkenningen: Documentatieblad van het Ministerie van Justitie*, 11(1), 116-124.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Vijf keer Vrouwe Justitia*

door Philip Robert en Claude Faugeron

116 *In veel studies die gaan over de wijze waarop in de pers over misdaad en misdaadbestrijding wordt geschreven, wordt gewoonlijk alleen geteld en gemeten: hoeveel keer wordt er over gepleegde delicten bericht? Over welke categorieën van delicten? Hoeveel pagina-ruimte wordt eraan besteed? Etc. etc. Men kan misdaadberichtgeving echter ook vanuit een geheel ander oogpunt beschouwen, nl. vanuit een ideologisch oogpunt. Hierbij gaat het er hoofdzakelijk om vast te stellen welke ideeën over misdaad en misdaadbestrijding aan deze berichtgeving ten grondslag liggen. Een belangrijke bijdrage aan dit soort van onderzoek werd geleverd door de twee Franse onderzoekers wier namen boven dit artikel staan: Philip Robert en Claude Faugeron. Vanzelfsprekend betreft hun analyse de misdaadverslaggeving in Franse kranten. Het zou de moeite waard zijn om na te gaan in hoeverre hun bevindingen opgaan voor de Nederlandse situatie.*

Inleiding

In de maatschappelijke discussie over strafrechtspleging is steeds weer sprake van 'de publieke opinie'. Wie zich echter in deze opinie verdiept, zal ontdekken dat zij in feite niet bestaat. In de samenleving leven immers heel verschillende voorstellingen van dit systeem. Dit is heel duidelijk gebleken uit ons onderzoek naar de manier waarop acht Parijse dagbladen en zes landelijke weekbladen in 1976 verslag uitbrachten over de behandeling van een geruchtmakende moordzaak door een Hof van Assisen.

* Dit is een verkorte weergave van: De la 'justice vengeresse' à la 'justice instrument d'oppression'. In: Les forces cachées de la justice; la crise de la justice pénale. Paris, Centurion, 1980, blz. 129-143.

We hebben voor het onderzoek speciaal dit proces uitgekozen, 1) omdat deze rechtszaak op grote schaal door de pers is gevolgd, en 2) omdat de hele strafrechtspleging, van politie tot gevangeniswezen, in deze zaak ter sprake werd gebracht. Daarenboven heeft deze zaak als een katalysator gewerkt in de maatschappelijke discussie over het strafrecht.

Zoals gezegd, heeft ons onderzoek aan het licht gebracht dat er heel verschillend wordt gedacht over de aard en over de rol van de strafrechtspleging.

Al met al kunnen er in de bestaande voorstellingen van dit systeem vijf typen worden onderscheiden waarvan de verschillende kenmerken tot de volgende vier dimensies terug te voeren zijn:

- het beeld van de voornaamste betrokken personen (m.n. de daders en de slachtoffers);
- het beeld van de strafrechtspleging (m.b.t. de verschillende instellingen waaruit zij is samengesteld, en m.b.t. hun onderlinge betrekkingen);
- het beeld van het proces (d.w.z. van zijn rituele en procedurele kanten);
- en tenslotte het beeld van de sociale functie die aan dit systeem wordt toegeschreven.

De wrekende Justitie

Deze voorstelling van de strafrechtspleging is bijna volledig toegespitst op de daders en de slachtoffers. Zij berust op een vergaande personalisering van strafzaken. Meer bepaald komt zij neer op een pleidooi voor de toepassing van het talio-beginsel.

De betrokken kranten — *France-Dimanche*, *Minute* en *Le Parisien Libéré* — schilderen de daders in zo heftig mogelijke bewoordingen af als 'monsters' en eisen hun hoofd. Deze eis wordt kracht bijgezet door veel aandacht te schenken aan de slachtoffers en aan het leed van hun familie dat de justitie zou moeten wreken. Deze notie van een 'wrekende justitie' berust op de idee van sociale wraak als een norm om de sociale betrekkingen te regelen. De justitie moet deze wraak uitoefenen door 'bloed' te eisen: 'Hoe straffen? Hoe de slachtoffers wreken?'. Maar ook valt in deze berichten de nadruk op waarmee het onvermogen van het strafrecht wordt aangeklaagd om deze opdracht

goed te vervullen. Zoals *Le Parisien* schrijft: 'Het levert niets op om met zulke figuren tot een vergelijk te komen'.

Achter dergelijke verhalen gaat een opvatting over de tegenwoordige maatschappelijke ontwikkeling schuil waarvan de 'lafheden' van het strafrechtelijk apparaat slechts enkele van de veelvuldige symptomen zijn. De *Minute* is op dit punt expliciet. In haar ogen is de Franse samenleving: 'zwak, ondermijnd, verdeeld, staat zij met de rug tegen de muur ..... Alleen een krachtige samenleving, waarin de burgerzin nog intact is, kan zich de luxe permitteren om minder repressief te zijn'.

Tenslotte treft men – tegenover deze jammerklacht over de samenleving – in deze kranten een min of meer duidelijke aansporing aan om het recht weer in eigen handen te nemen: 'Als morgen B en B. ontkomen aan de dood die zij verdienen, dan zouden G., M. M. C. en B. gerechtigd zijn om zelf recht te doen ..... Zij zouden Frankrijk achter zich hebben' (*Minute*).

118

De zuiverende Justitie

In dit tweede type voorstelling, dat voorkomt in de *Match*, de *France-Soir*, de *Figaro* en *L'Aurore*, spelen de verdachten en de slachtoffers ook een overheersende rol. Maar, ook al worden de daders hier eveneens betiteld als 'monsterachtig' en 'boosaardig', de slachtoffers worden nu enkel gebruikt om deze kwalificaties te bewijzen; zij spelen dus een meer beperkte rol dan in het vorige type. Daarom, wanneer in deze kranten om de doodstraf voor de verdachten wordt gevraagd, is het niet zozeer vanuit een behoefte aan wraak maar wel om de maatschappij te ontdoen van zijn schadelijke leden.

De functie van de strafrechtspleging wordt hier dus gedefinieerd in termen van zuivering. Het strafproces wordt slechts gezien als een formele stap om een reeds genomen beslissing officieel te maken: de noodzakelijke verwijdering van misdadigers. Het formele karakter van dit proces wordt in deze kranten dus wel erkend, ook al stelt men vragen over het nut ervan of plaatst men de wraakzuchtige gevoelens van de vox populi, zonder ze expliciet te kritiseren, tegenover de wettelijke regels en onderstreept men aldus het verschil tussen beide. Met name

de *Match* en *Le Figaro* geven voorrang aan de vox populi. *L'Aurore* en *France-soir* beklemtonen veeleer het noodzakelijke respect voor wettelijke regels.

Zoals in het eerste type voorstelling treft men ook hier verwijzingen aan naar eigenrichting. Maar deze vorm van genoegdoening wordt nu niet afgeschilderd als een aanvaardbare oplossing. Er wordt m.a.w. met de bestaande strafrechtspleging ingestemd, omdat dit systeem er in wezen in slaagt om zijn opdracht, die van sociale zuivering, te vervullen. In tegenstelling tot de eerdergenoemde kranten staan deze kranten dan ook minder kritisch tegenover de justitie. Het monstrueuze karakter van de verdachten wordt veeleer aangevoerd om 'de gebreken' van de strafrechtspleging te excuseren: 'Zo het besluit van de magistraat al ingrijpend was, men moet wel inzien dat het beantwoordt aan het gezond verstand: wat te doen om ons te beschermen tegen zulke schurken?'

119

(*L'Aurore*).

De regelende Justitie

Het beeld van het proces, zoals dat naar voren komt in de verslagen van *La Croix*, *Reforme*, *Le Monde* en *Combat I*, vormt het punt waaraan het derde type voorstelling kan worden opgehangen. In deze voorstelling wordt de strafrechtspleging gezien als een systeem. In het bijzonder in *Le Monde* en *Combat I* wordt het justitiële apparaat niet meer opgevoerd als een eenvoudige verzameling van instellingen, maar als een gestructureerd geheel waarbinnen elke instelling betrekkingen onderhoudt met de andere. Dus, terwijl in het voorgaande type de strafrechtspleging wordt gereduceerd tot een instantie die het mogelijk maakt om een eerder genomen beslissing officieel te maken en te legitimeren, wordt zij hier gepresenteerd als een autonoom, vreedstichtend apparaat, dat het verbroken maatschappelijke evenwicht weer herstelt. Het moment van de terechtzitting, het proces met zijn theatrale ritueel, wordt gezien als het hoogtepunt. De rechter doet op dat moment zonder hartstocht zijn werk, en zijn optreden leidt ertoe dat de meest complexe situaties worden opgehelderd.

Maakt het proces aan de ene kant een visie op de verdachten mogelijk, waarin voor geen

enkele hartstochtelijke reactie plaats is, aan de andere kant is het de gelegenheid om de belangrijkste gebreken van de strafrechtspleging (tekort aan middelen, noodzaak van hervorming van het gevangeniswezen....) aan de kaak te stellen. Het proces lijkt zo een plaats te zijn waar twee partijen elkaar met gelijke kansen kunnen bestrijden: 'De verdediging die na de deskundigenonderzoeken een pas achteruit gedaan scheen te hebben, ... kwam terug en ging weer in de aanval ..... Het was een goede dag voor de verdediging ..... Het gevangeniswezen stond centraal in het debat' (*Combat I*). Al zijn de verslagen in deze kranten, door de gebreken in het justitiële apparaat te onthullen, kritisch, zij lokaliseren de problemen enkel op het niveau van de technische en de menselijke tekortkomingen. Het bestaansrecht van dit apparaat wordt, als een systeem dat onaantastbare waarden belichaamt, niet in twijfel getrokken. Dus ook al wordt hier dikwijls vastgesteld dat er een belangrijk verschil bestaat tussen het ideaalbeeld van het strafrecht en de feitelijke situatie ervan, er wordt desondanks geen absolute tegenspraak tussen beide geponeerd. Men begrijpt dat de samenleving doortrokken is van conflicten en spanningen, maar men denkt dat er regelstations zijn, waaronder de justitie, om deze spanningen te verminderen, ja zelfs op te lossen. Evenzo erkent men het bestaan van disfuncties in de schoot van de strafrechtspleging, doch men gelooft ook aan haar aanpassingsvermogen.

De onrechtvaardige Justitie

Ook in het vierde type voorstelling, dat m.n. in *L'Express* voorkomt, staat het proces centraal. De rechtszaal is hier de plaats waar twee partijen, overheid en verdachte, met elkaar in botsing komen. In verhouding tot het voorgaande type zit de eigenheid van dit vierde type in het feit dat hun gevecht nu als ongelijk wordt beschouwd. Hoe zou het ook anders kunnen wanneer de verschillende onderdelen van het systeem één front vormen om één van hen te verdedigen? Gebonden door een noodzakelijke solidariteit kunnen zij niet tegen elkaar stelling nemen. In het onderhavige geval zullen zij dus alles in 't werk stellen opdat het gevangeniswezen niet ter verantwoording wordt geroepen. Zoals

L'Express schrijft: 'De justitie zelf vindt het een duidelijke zaak. Het gerechtelijk vooronderzoek verloopt snel. Het Hof van Cassatie verwerpt het beroep'. En de directeur-generaal van het gevangeniswezen, H. L. C., verklaart onomwonden: 'Als B. en B. niet waren geëxecuteerd, dan zouden wij het hoofd hebben moeten bieden aan een algemene staking van het personeel. En waar zou ik ze hebben kunnen laten? Als ik ze terug zou hebben geplaatst in de gevangenis, dan ben ik er zeker van dat ze binnen de kortste keren zelfmoord zouden hebben gepleegd'. Voor *L'Express* is de justitie idealiter een apparaat voor de regeling van het maatschappelijk leven. Maar dit apparaat kan deze functie niet vervullen omdat het tezelfdertijd rechter en partij is. Dit brengt *L'Express* ertoe om aan de strafrechtspleging elke bemiddelende rol te ontzeggen, en om haar partijdig karakter aan de kaak te stellen: wanneer er tijdens het proces moet worden beslist over de verantwoordelijkheid van één van haar instellingen, dan keert de institutionele solidariteit zich tegen de verdachte. De justitie toont dan haar onrechtvaardigheid. De verdachten worden het slachtoffer van haar partijdigheid. Er is dus een gebrek aan overeenstemming tussen de ideale functie die aan de justitie wordt toegeschreven en haar feitelijk functioneren.

De onderdrukkende Justitie

In dit type voorstelling, dat voorkomt in *L'Humanité*, de *Nouvel Observateur* en *Combat II*, wordt de zoëven genoemde kritiek op de partijdigheid van het justitiële apparaat wel overgenomen, maar verwerkt in een betoog over de ideologische rol van de strafrechtspleging. De argumentatie is hier tweeledig.

Voor alles richt zij zich op de analyse van dit apparaat dat wordt voorgesteld als een systeem dat slechts in schijn recht doet: het 'oordeelt' niet over degenen die aan haar oordeel worden onderworpen, maar het vermorzelt ze en maakt ze tot slachtoffers wier veroordeling moet dienen om de eenheid en de schijnbare legitimiteit van het systeem te vrijwaren: 'De gezwoeren hebben hun plicht gedaan. Want hun plicht was niet om moreel te handelen, maar eenvoudigweg om zitting te nemen in een op voorhand afgestelde machine. Waar is deze

'verheven' justitie goed voor, die onvermoeibaar steeds opnieuw haar taak aanvat en die er zich mee tevreden stelt om mensen via de gevangenis of via de dood te elimineren?' (*Combat II*).

In de tweede plaats wordt het systeem hier voorgesteld als een eenvoudige weerspiegeling van de algemene mechanismen van onderdrukking en afzondering waarop het rust. De sociale geschiedenis van de twee verdachten is hier bijzonder belangrijk: 'beiden zijn van arme afkomst..... B. was achtereenvolgens steenhouwer, commies, wasbaas, chauffeur..... B. bouwde zich een bestaan op in de kringen van het huispersoneel. Beiden waren een tijdlang in het leger, waarvan zij zich niets herinneren' (*Le Nouvel Observateur*).

De procesgang komt in deze voorstelling 'massief' over. Aan de verschillende onderdelen wordt geen enkele autonomie toegekend. Zij worden afgeschilderd alsof ze onderling verwisselbaar zijn. De strafrechtspleging verliest bijna zelfs haar specifieke karakter ten opzichte van de andere instellingen die sociale controle uitoefenen.

In het vierde type gaan de functies binnen het justitiële systeem in elkaar over: van politie tot rechtbanken wordt zagezegd hetzelfde doel nagestreefd. Hier is echter van een totale versmelting van functies sprake; alle instellingen zijn betrokken bij de vervulling van een functie die in wezen onderdrukkend is en ongelijkheid schept. Daarenboven wordt de justitie geplaatst naast de andere systemen die als onderdrukkend worden beschouwd (school, leger.....); haar beeltenis verliest geheel haar eigenheid. De betrokken kranteberichten trekken derhalve, via totaalkritiek op deze systemen, de legitimiteit van de tegenwoordige maatschappelijke orde in twijfel.

Tot besluit

Deze verschillende voorstellingen laten zien welke belangrijke tegenstellingen er in de zgn. publieke opinie bestaan. Steeds 'in scene gezet voor de ander' is elk verslag in feite een betoog, een voorstelling in de theatrale zin van het woord. Het verwezenlijkt een reconstructie van de werkelijkheid die past bij een impliciete kijk op de wereld. Maar deze reconstructie wordt

verdoezeld door de manier waarop persberichten worden gemaakt. Het politieke, linkse resp. rechtse karakter van deze voorstellingen is duidelijk in het geval van kranten als *L'Humanité* of de *Minute*; die behoren tot een bepaalde politieke partij. In de andere gevallen is dit karakter minder opzichtig. Maar het blijkt niettemin zowel uit de manier waarop de functie van de justitie wordt voorgesteld, als uit de manier waarop wordt geargumenteed. Zoals men kan zeggen dat de *France-Dimanche* zich met haar voorstelling van een wrekende Justitie schaart aan de zijde van extreem-rechts, zo geven de kranten die de strafrechtspleging voorstellen als een zuiverende instelling in de samenstelling in de samenleving, blijk van een conservatieve ideologie. En de kranten die van de justitie het beeld geven dat zij een instrument voor regeling van het maatschappelijke leven is, worden weer veeleer gekenmerkt door een hervormingsgezind liberalisme; *Le Monde* is in heel wat opzichten representatief voor een dergelijke ideologie. De pers heeft dus een duidelijk ideologische 'functie'. Deze speelt zich evenwel niet alleen af op het niveau van de verspreiding van ideeën, maar ook op dat van de gewenning aan bepaalde praktijken. Hierom is de manier waarop wordt geargumenteed even belangrijk als de inhoud van de argumenten. Deze manieren nu zijn verschillend al naar gelang de maatschappelijke groepen tot welke men zich richt. Zo hebben de kranten waarvoor de justitie een wrekende justitie is, een publiek waarvan het opleidingspeil dikwijls zeer laag is (*Parisien* bijv.). Hier wordt volstaan met het oproepen van de normen in hun meest elementaire vorm, en er wordt geen discussie aangesneden over de wijze waarop zij worden toegepast. *De Figaro* en *Le Monde* daarentegen richten zich tot 'beschaafde' lezers. In de berichtgeving wordt dus meer geargumenteed en wordt de gebeurtenis in zekere mate gerelativeerd. Hier wordt de norm niet alleen in herinnering gebracht, maar wordt ook over haar toepassing geredetwist.

Ook al wijdt de pers betrekkelijk weinig aandacht aan strafrechtelijke problemen, wannéer zij erop ingaat, dan laat zij, zoals uit dit onderzoekje is gebleken, niet een en hetzelfde af-

keurende of vergevingsgezinde geluid horen.
Integendeel, dan brengt zij zeer uiteenlopende
en dikwijls tegenstrijdige standpunten aan het
licht.